

5. Педагогіка вищої школи / [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К. : Педагогічна думка. – 2009. – 256 с.
6. Рожнова Т. Є. Інноваційні технології в управлінні вищим навчальним закладом [Електронний ресурс] / Т. Є. Рожнова // Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education, 2012. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer29/584.pdf>
7. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 276 с.

*Одержано редакцією 20.11.2014
Прийнято до публікації 25.11.2014*

Аннотация. В. Б. Ротарь. Содержательно-профессиональная модель правовой компетентности будущего специалиста гражданской защиты. *Автором предпринята попытка проанализировать особенности педагогического проектирования правовой компетентности будущих специалистов гражданской защиты*

Ключевые слова: *специалист гражданской защиты, правовая компетентность, содержательно-профессиональная модель правовой компетентности, высшее учебное заведение.*

Summary. Vasily Rotar. Content-professional model of legal competence of future specialists of civil protection. *The author attempts to analyze the features of pedagogical design of legal competence of future specialists of civil protection.*

The model of forming legal competence of cadets has certain structure, aimed at raising their level of legal competence and takes into account the main directions of modernization of professional education, practical demands and peculiarities of perception of law by future specialists of civil protection. It is important to model purpose, content, organizational and procedure, control and assessment components of educational activities, which cover classroom and extracurricular work. This creates a common vector of forming the legal competence of a civil protection specialist in the higher educational establishment, allowing him to be simultaneously the participant of educational process and the subject of self-education and self-development.

Keywords: *civil protection specialist, legal competence, content-professional model of legal competence, higher educational establishment.*

УДК 378.4

Н. О. Терентьева

ЕВОЛЮЦІЯ ОКРЕМИХ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті представлено тлумачення таких понять, як «освіта» і «університет», що представлені у словниках, енциклопедіях і глосаріях, окремих нормативно-правових документах, на основі чого подано авторське розуміння сутності поняття «університетська освіта» кінця 70-х – початку 90-х років ХХ століття, а також кінця ХХ – початку ХХІ століття. Наголошено, що тлумачення базових понять змінюється, постійно корелюється з суспільно-політичними, економічними, освітніми змінами і враховує досягнення науки, техніки, технологій, відтворює і відображає інтелектуальний ресурс нації і країни.

Ключові слова: *освіта, університет, університетська освіта.*

Постановка проблеми. Досліджуючи питання розвитку університетської освіти періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття, маємо проаналізувати не лише розвиток мережі навчальних закладів, зміни в навчальних планах, програмах, методичному забезпеченні, кількісні та якісні зміни викладацького складу й студентського контингенту, а й тлумачення основних сутнісних понять, які є невіддільними складовими університетської освіти, що дасть нам змогу максимально об'єктивно проаналізувати аспекти розвитку університетської освіти з точки зору векторності її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У попередніх наукових розвідках ми проаналізували сутність понять «тенденція» і «тенденційність» щодо розвитку університетської освіти. Акцентуємо увагу на тлумаченні таких понять, як «освіта», «університет», «університетська освіта», що є **метою** нашої розвідки. Саме розуміння сутності понять підтвердить (або спростує) доцільність здійснення досліджень тенденційності в розвитку університетської освіти. Тому завдання статті визначаємо такі: з'ясування дефініції понять «освіта», «університет», «університетська освіта»; адаптування сутності понять для досліджень розвитку і змін у сфері вищої (університетської) освіти. Наша розвідка представлятиме аналіз тлумачення вищезазначених понять, що представлені у словниках, енциклопедіях та глосаріях, окремих нормативно-правових документах. Відповідно будуть використані такі теоретичні методи дослідження, як аналіз, порівняння, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми наведемо визначення понять «освіта» і «університет», що представлені у хронологічному порядку, і представимо розуміння сутності університетської освіти у відповідні роки.

Словник української мови (11 томів, 70-ті рр. ХХ ст.) містить таке тлумачення поняття «освіта»: 1. Сукупність знань, що здобуті у процесі навчання («Ні, книжкова освіта ще не дає життєвої освіти» / Іван Франко, VII, 1951, 257); рівень, ступінь знань, що здобуті у процесі навчання; освіченість («З деяких причин я не міг скінчити середньої школи, хоч, маючи замір дістатись на університет, систематично доповнив свою освіту» / Михайло Коцюбинський, III, 1956, 233); 2. Піднесення рівня знань; навчання («Коли знов знялась розмова про освіту жінок, Некір весь стрепенувся і навіть устав» / Михайло Коцюбинський, II, 1955, 140); процес засвоєння знань («Як трошки обживуся, обов'язково візьмуся до заочної освіти» / Юрій Яновський, II, 1954, 150). 3. Загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.); система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи («Крім секретарства, я завідував відділом мистецтва, брав участь в роботі організаційного комітету працівників освіти» / Олександр Довженко, I, 1958, 18). 4. Рідко: письменність, грамотність («Він в школу зирнув, відки, кажуть, біжить між темних освіта й наука» / Іван Франко, XIII, 1954, 125) [10, с. 755].

Зміст поняття «університет» представлено в таких розуміннях: 1. Вищий навчальний заклад, наукова установа з різними гуманітарними та природничо-математичними факультетами («До нашого писаря приїде брат його жінки, студент університету» / Нечуй-Левицький, III, 1956, 43); будинок, у якому міститься цей заклад («З будинків найбільше подобались мені університет і академія» / Михайло Коцюбинський, III, 1956, 351); перен. : те, що дає досвід, знання поза навчальним закладом («Вісімнадцять років, перебути Тобілевичем в Єлисаветграді, – це період невпинного творчого і ідейного зростання майбутнього драматурга, – своєрідні його університети» / Мистецтво, 5, 1955, 31); 2. Назва навчальної установи для підвищення загальноосвітніх, спеціальних та політичних знань («В областях республіки [УРСР] є сотні університетів сільськогосподарських знань, художнього виховання, здоров'я та інші» / Знання та праця, 6, 1967, 13); вечірній університет марксизму-ленінізму [11, с. 450].

Радянський енциклопедичний словник (1979) представляє освіту як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок; необхідну умову підготовки людини до життя і праці. Основним шляхом отримання освіти визначено навчання в навчальних закладах, де воно тісно пов'язане з вихованням. Велике значення в освіті (відповідно до словника) мають також самоосвіта, культурно-просвітницькі установи, участь у громадсько-трудої діяльності. Рівень загальної та професійної освіти обумовлений вимогами виробництва, суспільного ставлення, станом

науки, техніки і культури [12, с. 920]. Відповідно «університет» (від лат. *universitas* – сукупність) тлумачать як вищий навчально-науковий заклад, у якому вивчається сукупність дисциплін, які складають основи наукових знань, готує фахівців із різних галузей народного господарства, науки і культури, а також веде науково-дослідницьку роботу [12, с. 1394]. Також словник надає таку статистичну інформацію: у 1978 році в СРСР діяло 66 університетів.

Філософський енциклопедичний словник (1989), як і малий філософський словник, не дає тлумачення понять «освіта» і «університет».

У словнику іншомовних слів (1989) уміщено інтерпретацію тільки поняття «університет» (від нім. *universitat* < лат. *universitat (universitatis)* – сукупність, спільність] як вищий навчально-науковий заклад, який об'єднує у своєму складі декілька факультетів, на яких представлено сукупність дисциплін, що складають основи наукового знання [9, с. 526–527].

Тлумачний словник російської мови, що укладений С. І. Ожеговим та Н. Ю. Шведовою (видання 1992, перевидання 1997 року), надає таке тлумачення (переклад авторський): 1) освіта: 1. Отримання систематизованих знань і навичок, навчання, просвітництво. 2. Сукупність знань, що отримані в результаті навчання [8, с. 436]; 2) університет: 1. Вищий навчальний заклад і одночасно наукова установа з різноманітними природничо-математичними і гуманітарними відділеннями (факультетами). 2. Назва навчального закладу з підвищення науково-політичних знань, освіти в будь-якій галузі. 3. Джерело накопичених знань, значного досвіду [8, с. 834].

Як бачимо, університет у період кінця 70-х – початку 90-х рр. ХХ століття являє собою вищий багатопрофільний навчально-науковий заклад, основним завданням якого є підвищення рівня освіти, а університетська освіта (з акцентуванням уваги на тлумаченні поняття «університет»), виступає вищим рівнем наданої (представленої) освіти, яка не обмежується природничо-математичним та (чи) гуманітарним профілем, а й уключає політичні, культурні, суспільні, громадські активи, які невіддільні від тогочасних (суголосних часу) наукових досліджень і трудової (господарської, виробничої) діяльності.

Після проголошення незалежності України та прийняття нового освітнього законодавства змінилися і тлумачення відповідних понять. Законом України «Про освіту» (1991, 1996 зі змінами і доповненнями) дається визначення освіти як основи інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [4].

Український педагогічний словник С. У. Гончаренка (1997) надає такі визначення задекларованих понять. «Освіту» подано як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, які є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, уміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями. В освіті завжди має місце як формальний аспект, тобто духовна діяльність або духовна здатність, яка розглядається поза залежністю від відповідного нинішньому часу матеріалу, так і матеріальний, тобто зміст освіти [1, с. 241]. «Університет»

тлумачиться як багатопрофільний вищий навчальний заклад, де готуються висококваліфіковані кадри з широкого кола спеціальностей у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук.

В університетах створено розгалужену систему науково-дослідних інститутів, проблемних і галузевих лабораторій, наукових шкіл і семінарів, обчислювальних центрів і студентських наукових товариств [1, с. 339]. Уважаємо за потрібне надати тлумачення поняття «народні університети» як громадські навчальні організації, що сприяють самоосвіті, культурному розвитку й підвищенню професійного рівня громадян. Наприкінці 50-х років ХХ століття народні університети (народні університети культури) почали формуватися як форма підвищення загальнокультурного рівня народу, пропаганди досягнень науки, техніки, мистецтва й літератури [1, с. 226].

Можемо стверджувати, що на кінець ХХ століття під «університетською освітою» розуміють не лише знанневий та вмінневий компоненти, які надається в багатопрофільному вищому навчальному закладі, а формування особистості з моральними і духовними цінностями, яка спроможна займатися науковими дослідженнями і підвищувати власний загальнокультурний рівень.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси на початку ХХІ століття спричинили необхідність оновлення нормативно-правових основ освітньої діяльності. Університети стають основним вищим навчальним закладом і в Україні. Зауважимо, що після 1992 року починається активний процес переструктурування інститутів (переважно, навчальних) у галузеві університети різного профілю (педагогічні, медичні, економічні, лінгвістичні, технічні тощо). 1996 року цей процес досяг свого апогею, а в кожній області країни діяло вже декілька університетів.

Національна доктрина розвитку освіти (2002) визначає освіту як основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запоруку майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства, виступає стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [6].

Закон України «Про вищу освіту» (2002) тлумачить університет як багатопрофільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, що пов'язана зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, провадить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність [2, ст. 25]. У 2014 році з прийняттям оновленого Закону України «Про вищу освіту» університет є багатогалузевим (класичним, технічним) або галузевим (профільним, технологічним, педагогічним, фізичного виховання і спорту, гуманітарним, богословським / теологічним, медичним, економічним, юридичним, фармацевтичним, аграрним, мистецьким, культурологічним тощо) вищим навчальним закладом, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі, доктора філософії), фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність [3, ст. 28].

Енциклопедія освіти (2008) дає статтю про освіту за авторства С. У. Гончаренка, де освіта представлена як процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок, пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості. Освіта має цілісну, поліфункціональну і полісмыслову структуру та виконує такі функції: людинотворчу – забезпечення певного рівня знань, грамотності, стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо; технологічну – забезпечення «бази життя», формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, професійної діяльності; розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо; гуманістичну – виховання людей в дусі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо). Поняття «освіта» розглядають як процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого, об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини; сутісну характеристику етносу, суспільства, людської цивілізації, способів їх самозбереження і розвитку. Стаття обґрунтовує також тлумачення поняття «освіти»: 1) процес, цілісну єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегрованого члена суспільства, виконуючи функцію наступності поколінь; 2) соціокультурний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства з допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації окремих індивідів, що виражений у системі, яка включає освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, які забезпечують їх функціонування і розвиток; 3) найбільш загальне педагогічне поняття, яке означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес [5, с. 614–615].

Університет подано як найдавніший і головний тип ВНЗ з великою кількістю відділень (факультетів), діяльність якого спрямована на розвиток освіти, науки, культури у спосіб здійснення фундаментальних наукових досліджень та організації навчання за всіма рівнями вищої професійної, післядипломної і другої (додаткової) освіти з широкого спектру природничо-наукових, гуманітарних та інших галузей науки, техніки і культури; провідний центр розвитку освіти, який має право надавати наукові ступені і покликаний сприяти поширенню наукових знань і здійсненню культурно-просвітницької діяльності серед населення [5, с. 940–941].

Прийняття міжнародної та національної рамок кваліфікацій зумовили таке тлумачення понять, яке відображає загальноєвропейське розуміння термінів. Національний освітній глосарій: вища освіта (2011) на основі узагальнення міжнародних, європейських, українських понять та термінів представляє науковій спільноті оновлений поняттєво-термінологічний апарат (138 ключових позицій). «Освіта» (Education) за концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти – будь-яка цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб (потреб у навченості), яку в деяких країнах називають окультуренням або підготовкою; організована й послідовна комунікація (узаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації) заради навченості [7, с. 44]. Представлено також визначення формальної, неформальної, інформальної освіти, продовженої освіти (освіти дорослих), що розширює та доповнює тлумачення освіти як базового поняття.

«Університе» визначається як основний тип закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, що найбільш повно виражає й реалізує місію, візію, цілі, завдання і функції вищої освіти; провідний інтелектуальний осередок суспільства, який на засадах автономії, академічної свободи здійснює освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність, є головним чинником суспільного прогресу; здійснює підготовку фахівців на всіх рівнях та за широким спектром галузей освіти і навчання на основі накопиченого потужного дослідницько-інноваційного кадрового, інформаційного, матеріально-технічного потенціалу [7, с. 64].

Висновки. Університетську освіту на початку XXI століття розуміємо як цілісну, поліфункціональну та полісмыслову структуру, що передбачає її здійснення в основному типі закладу вищої освіти – університеті, який є провідним інтелектуальним осередком суспільства і на засадах автономії, академічної свободи здійснює освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність; реалізує місію, візію, цілі, завдання і функції вищої освіти, зокрема людинотворчу, технологічну, гуманістичну.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні і презентації основних аспектів розвитку університетської освіти у другій половині XX – на початку XX століття.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 366 с.
2. Про вищу освіту : Закон України № 2984-III від 17 січня 2002 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
3. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01 липня 2014 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Про освіту : Закон України № 1060-XII від 23 травня 1991 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
7. Національний освітній глосарій : вища освіта / авт. -уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болнобаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.
8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений (Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд., доп.]. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с.
9. Словарь иностранных слов. – [18-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз., 1989. – 624 с.
10. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) : в 11 т. [Електронний ресурс]. – 1974. – Т. 5. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/osvita>
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) в 11 т. [Електронний ресурс]. – Т. 10, 1979. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/universitytet>
12. Советский энциклопедический словарь. – М. : Изд-во Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.
13. Философский энциклопедический словарь. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

Одержано редакцією 20.11.2014
Прийнято до публікації 27.11.2014

Аннотация. Н. О. Терентьева. Эволюция отдельных базовых понятий университетского образования (вторая половина XX – начало XXI века). В статье представлены толкования таких понятий, как «образование» и «университет», поданных в словарях, энциклопедиях, глоссариях, некоторых нормативно-правовых документах и т. п., на основании чего представлено авторское понимание сущности университетского образования конца 70-х – начала 90-х годов XX века, конца XX – начала XXI века. Отмечено, что толкование

базовых понятий изменяется, коррелируя с общественно-политическими, экономическими, образовательными изменениями, и учитывает достижения науки, техники, технологий, воспроизводит и отображает интеллектуальный ресурс нации и страны.

Ключевые слова: образование, университет, университетское образование.

Summary. Natalia Terentieva. Evolution of some basic concepts of university education (second half of XX – beginning of XXI century). *This paper presents the interpretations of concepts such as education and university represented in dictionaries, encyclopedias and glossaries, some legal documents, etc., on the basis of which the author presents the concept of understanding the nature of university education late 70's – early 90-ies of XX century, the end twentieth century and early twenty-first century. It is emphasized that the interpretation of basic concepts change, correlating of socio-political, economic, educational and amendments into account advances in science, engineering, technology, reproduces and displays the intellectual life of the nation and the country. University education at this stage we understand as a whole, and polimeaning multifunctional structure that provides for its implementation mainly type of institution of higher education – the University, a leading intellectual center of society and the principles of autonomy, academic freedom provides education, research, innovation; implements the mission, vision, goals, objectives and functions of higher education, particularly human made, technological and humanistic. Interpretation of basic essential concepts that are inseparable components of university education is within objectively analyzing aspects of university education in terms of its development.*

Keywords: education, university, university education.

УДК 37.013.42(09)

В. В. Тихолоз

СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ Я. А. КОМЕНСЬКОГО

У статті розглянуто роль сім'ї як соціального інституту у вихованні дітей, проблеми суспільної відповідальності батьків за виховання дітей. Автор наголошено на актуальності соціально-педагогічних ідей Я. А. Коменського, акцентовано увагу на його внеску в розробку науково-педагогічних основ сімейного виховання.

Ключові слова: Я. А. Коменський, «Материнська школа», сім'я, суб'єкт соціально-педагогічного процесу, здоров'я, виховання дітей, соціалізація, батьки.

Постановка проблеми. Сенс життя людини, по великому рахунку, полягає у продовженні роду людського. Для розв'язання цього завдання людство створило такий соціальний інститут, як сім'я. У джерелах народної педагогіки (легендах, піснях, прислів'ях, казках, притчах та ін.) високо підносилися роль сім'ї як основи соціального благополуччя суспільства. Одночасно всіляко підносилися культ Матері і Батька.

У Біблії питання родини, батьків займає важливе місце. Ось лише деякі з них: шануй батька твого в старості його і не засмучуй його в житті його; шануй свого батька та матір свою, як наказав був тобі Господь Бог твій, щоб довгі були твої дні, щоб було тобі добре на землі; слухай батька свого – він тебе народив, і не гордуй, як постаріла мати твоя; мудрий син тішить батька свого, а людина безумна погорджує матір'ю своєю.

В українській народній педагогіці знаходимо мудрі повчання щодо місця і ролі сім'ї в розвої соціального добробуту. Найбільше їх у прислів'ях: сім'я міцна – горе плаче; нема цвіту білішого над ожиноньку, нема роду милішого за дружиноньку; нема щастя родинного без жінки; живемо не батьками, помремо не людьми; матері – ані купити, ані заслужити; для чого і скарб, коли в сім'ї лад; любов до батьків – основа всіх чеснот.